

MĂSURI ECONOMICO-FINANCIARE ADOPTATE ÎN DIETA TRANSILVANIEI ÎN PERIOADA 1541/1542-1571

Victor V. Vizauer*

Abstract: *After the death of King John Szapolya (1540) and the occupation of the capital city, Buda, by de Turks (1541) the new state created in Transylvania and the parts of Hungary east of Tisa river (Partium) experienced an early period with many disturbances, political and military events that have affected the country's economy. This instability demanded the adoption of measures in the country's general assembly, which had to ensure the financial resources for the survival of the new state, between the two neighboring and rival empires – Ottoman and Habsburg – as well as for the actual functioning of the country and administration. In the present article I made an overview of the types of measures that were taken – the setting of taxes, the gifts for the high dignitaries in Istanbul, the voting of money for the specific needs of the country (like the maintenance of army's and fortifications, sending of embassies), capping the prices of the basic and/or important goods, deciding which commodities can or cannot be taken out of the country etc. – in the period between the years 1541-1542 and 1571. Also, I wanted to see whom or what those measures targeted, as well as their effects, of course where those effects can be observed.*

Keywords: Economy, Finance, Commerce, Transylvania, XVIth Century, Country Assembly.

După moartea regelui Ioan Szapolya (1540) și ocuparea Budei de către turci (1541)¹, noul stat format în jurul Transilvaniei a intrat într-o perioadă cu multe tulburări, evenimente politice și militare ce au afectat – dincolo de viețile oamenilor –, în primul rând economia țării. Această stare a lucrurilor a reclamat adoptarea unor măsuri în adunarea țării/stărilor (dieta), care ar fi trebuit să asigure resursele financiare pentru supraviețuirea noului stat între cele două imperii vecine, între Poartă și Habsburgi, precum și pentru funcționarea propriu-zisă a țării.

Perioada analizată cuprinde cei aproximativ 30 de ani de la ocuparea Budei și organizarea vilaietului de către Soliman Magnificul (august-

---

* CS III, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca; email: victor.vizauer@acad-cj.ro

¹ Pentru detalii referitoare la circumstanțele ocupării Budei de către turci, vezi Veress Endre, *Izabella királyné 1519-1559*, Budapest, A Magyar Történelmi Társulat Kiadása, 1901, p. 138-194 [infra: Veress Endre, *Izabella királyné ...*]; Oborni Teréz, *Georgius Monachus contra Reginam – Queen Isabella and Her Reign over the Eastern Kingdom of Hungary (1541-1551)*, în vol. *Isabella Jagiellon, Queen of Hungary (1539-1559)*, edited by Ágnes Máté and Teréz Oborni, Budapest, Research Centre for the Humanities, 2020, p. 209-234 (aici p. 210-217) [infra: Oborni Teréz, *Queen Isabella ...*].

septembrie 1541), precum și acordarea de către sultan a recunoașterii sale minorului Ioan Sigismund Szapolya² (1542), pe de o parte, și moartea aceluiași Ioan Sigismund (14 martie 1571), pe de altă parte. Sursa principală a cercetării o reprezintă hotărârile adunărilor stărilor ardelenene cuprinse în primele două volume ale *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae. Erdélyi országyülési emlékek*, acestea acoperind intervalul cuprins între anii 1541 și 1576³.

După intrarea Budei sub control otoman, punctul central al țării de la est de râul Tisa a devenit Transilvania. În urma evenimentelor amintite și a distrugerilor provocate de războiul cu turcii, a devenit necesară organizarea și stabilizarea noului stat, momentele de început fiind reprezentate de două importante adunări ale stărilor: cea din 26 ianuarie 1542 ținută la Târgu Mureș și cea din 1 august 1544 de la Turda. În adunarea din 1542, Gheorghe Martinuzzi (cunoscut ca Fráter György în istoriografia maghiară), episcop de Oradea și tezaurar regal, trimis de către regina Isabella (văduva regelui Ioan Szapolya), a prezentat celor de față scrisoarea sultanului: Ungaria de dincolo de Tisa și Transilvania reveneau fiului regelui Ioan, adică minorului Ioan Sigismund – cu excepția Oradiei, Făgărașului și Cașoviei (Košice, Kassa), care erau date Fratelui, precum și Timișoara, pe care o primea Petru Petrovics –, dar până la majoratul regelui țara să fie guvernată de către Fratele Gheorghe⁴.

² După înmormântarea regelui Ioan I Szapolya, minorul Ioan Sigismund a fost botezat, iar după acest eveniment, pe câmpul de la Rákos, a fost ales rege al Ungariei (septembrie 1540), până la majoratul său de treburile țării urmând să se ocupe mama sa, Isabella, ajutată în principal de Petru Petrovics (rudă a lui Ioan Szapolya) și Fratele Gheorghe (Martinuzzi); ultimii doi au fost desemnați de către regele muribund și tutori ai copilului Ioan Sigismund. *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae. Erdélyi országyülési emlékek*, vol. I (1540-1556), ed. Szilágyi Sándor, Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó, 1876, p. 15 [infra: *MCRT*, I]; *Monumenta Comititalia Regni Hungariae. Magyar országyülési emlékek*, vol. II (1537-1545), ed. Fraknoi Vilmós, Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó, 1875, p. 279-280 [infra: *MCRH*, II]; Veress Endre, *Izabella királyné ...*, p. 77, 94-95; Oborni Teréz, „Meghalt a király – éljen a király!”. *Adalék Zsopolyai II. János királlyá választásának és elmaradt koronázásának történetéhez*, în vol. „A kultúra tarthatja meg, és teheti ismét naggyá”. *Tanulmányok Ujváry Gábor hatvanadik születésnapjára*, Szerkesztők, Dubniczky Zsolt, Hermann Róbert, Kocsis Annamária, Ligeti Dávid, Orosz László, Budapest, Ráció Kiadó, 2020, p. 38-51 [infra: Oborni Teréz, „Meghalt a király – éljen a király!”...].

³ *MCRT*, I, respectiv, *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae. Erdélyi országyülési emlékek*, vol. II (1556, sept.-1576), ed. Szilágyi Sándor, Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó, 1876 [infra: *MCRT*, II].

⁴ *MCRT*, I, p. 33-36 și nota 2, p. 35-36; documentul nr. XXIV, p. 77-79; Veress Endre, *Izabella királyné ...*, p. 188-189; Cristina Feneșan, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, București, Edit. Enciclopedică, 1997, p. 19; Oborni Teréz, *Queen Isabella ...*, p. 220-221; Idem, *Erdélyi országyülések a 16.-17. században*, Budapest, Országház Könyvkiadó, 2018, p. 107 [infra: Oborni Teréz, *Erdélyi országyülések ...*].

Adunarea țării de la 1 august 1544 este importantă, deoarece la ea au participat nu numai reprezentanții celor trei stări ardelenne, ci și cei ai comitatelor din *Partium*, fiind prima adunare la care hotărârile au fost luate în comun. Aici, episcopul Gheorghe Martinuzzi a fost ales judecător suprem al Transilvaniei și al părților de la Tisa, guvernând țara în numele reginei Izabela și al fiului ei minor, regele ales, Ioan Sigismund⁵.

Adunarea țării/stărilor (dieta)

În general se țineau două adunări ale țării pe an, primăvara (aprilie-mai) și toamna (septembrie-octombrie), însă, în cazuri deosebite sau în perioadele cu conflicte politice și/sau militare, au fost convocate mai multe (de pildă, în anul 1551, în contextul preluării Transilvaniei de către Habsburgi și al conflictului dintre regina Isabella și Fratele Gheorghe, au fost ținute mai multe adunări, dintre care unele în tabăra militară⁶) sau în alte luni ale anului decât cele menționate.

Adunarea țării era de două feluri: generală/universală – participau toți nobilii, mari și mici, precum și reprezentanții orașelor și cei ai secuilor, adică cele trei națiuni, aici fiind luate hotărârile foarte importante – și parțială, la care luau parte reprezentanții doar a unei sau a două națiuni. În contextul vremurilor tulburi din preajma anilor 1541-1542, atribuțiile adunării țării din Transilvania s-au extins considerabil, participanții având un cuvânt de spus în domenii precum ridicarea armatei, stabilirea dărilor (de multe ori votarea dărilor era o unealtă de șantaj în mâinile stărilor în raport cu principele), statute și legislație, diplomație, comerț etc.⁷. De exemplu, în adunarea de la Cluj, din 2 februarie 1550, stările o anunță pe regina Isabella că refuză votarea dărilor (și discutarea

---

⁵ *MCRT*, I, p. 122-124; doc. nr. XXXV, p. 188-190; Oborni Teréz, *Erdélyi országgyűlések ...*, p. 106, 113. De altfel, după cum am amintit deja, cu puține zile înainte de a muri (pe 22 iulie 1540), regele Ioan Szapolya l-a chemat pe episcopul Gheorghe Martinuzzi și pe alți nobili apropiați și le-a dat în grijă țara, pe soția sa și pe fiul său, acesta din urmă fiind în special încredințat episcopului. *Mindszenti Gábor Naplója. I János király élete végszakaszáról. 1540*, în vol. *Erdélyország Története Tára*, Gróf Kemény József, Nagy Ajtai Kóvács István (eds.), *Első kötet (1540-1600)*, Kolozsvárt, 1837, p. 7-19 (aici p. 18); Oborni Teréz, *Queen Isabella ...*, p. 222-223; Idem, „*Meghalt a király – éljen a király!*” ..., p. 42.

⁶ *MCRT*, I, p. 268-293, 347-358.

⁷ *MCRT*, I, p. 7; *MCRH*, I, p. 159, n. 1; Gheorghe Bichicean, *Cu privire la activitatea dietală pentru organizarea Principatului autonom al Transilvaniei (1529-1540)*, „*Angustia*”, 3, 1998, p. 85-91 (aici p. 85-86); Simon Zsolt, *Dietele din Târgu Mureș din epoca principatului*, „*Vatra*”, 9-10, 2005, p. 133-135.

altor probleme importante) până când aceasta nu face pace între mai marii țării, conflictele dintre aceștia perturbând liniștea și pacea, economia etc.⁸.

În ceea ce privește aspectele economico-financiare luate în discuție de adunarea țării, pot fi amintite: votarea dării pe gospodărie; banii necesari pentru trimiterea de solii; bani pentru întreținerea soldaților din cetăți; bani pentru întărirea și/sau repararea fortificațiilor de graniță; bani pentru nevoile reginei și ale regelui ales (apoi ale principelui); darea pentru plata tributului către Poartă; bani pentru cadourile unor personaje cu influență de la Poartă, precum: sultanul, soția sa favorită, fiul acestuia, principalii dregători; reglementarea mărfurilor pe care negustorii nu le pot scoate din țară sau aduce în țară în anumite perioade (conflicte militare, cerere crescută etc.); „plafonarea” prețurilor la anumite produse; reglementarea costurilor anumitor activități meșteșugărești; uneori erau alese persoanele care să se ocupe de sumele de bani direcționate special pentru o necesitate anume, cum era, de pildă, plata soldaților etc.

Aceste aspecte economico-financiare le-am urmărit pe parcursul a trei perioade distincte și anume: anii 1541-1551 (guvernarea episcopului Gheorghe Martinuzzi), anii 1551-1555 (când Transilvania s-a aflat sub controlul Habsburgilor) și 1555-1571 (când revin în Transilvania regina Isabella și regele ales Ioan Sigismund Szapolya).

Perioada anilor 1541 – 1551: guvernarea lui Gheorghe Martinuzzi

Acestei perioade i se încadrează importanta adunare a țării din 26 ianuarie 1542 ținută la Târgu-Mureș, amintită mai sus. Aici este impusă de către Soliman „alegerea” lui Gheorghe Martinuzzi ca locțiitor regal, cu această ocazie fiind comunicată și suma stabilită de către sultan – 10.000 de florini⁹ – pe care Transilvania urma să o plătească Porții ca tribut (*harac*)¹⁰.

---

⁸ MCRT, I, p. 256-257; doc. nr. III, art. 1, p. 302-303; Oborni Teréz, *Izabella királyné erdélyi udvarának kezdetei (1541-1551)*, „Történelmi Szemle”, LI/1, 2009, p. 21-43 (aici p. 33) [infra: Oborni Teréz, *Izabella királyné ...*].

⁹ Istoriografia maghiară utilizează termenul de forint sau aranyforint (forint de aur). Florinul (florinul) a circulat pe teritoriul Regatului Maghiar încă de la mijlocul veacului al XIII-lea, dar a fost bătut local din timpul domniei lui Carol Robert de Anjou (1308/1310-1342), cu ajutorul unor meșteri din Florența, de unde și numele acestei „valute din aur”. Gyöngyössi Márton, *FLORENUS. Numizmatikai adatok a késő középkori magyar-irenzei gazdasági kapcsolatokhoz I.*, „Folia Archaeologica”, Budapest, LVII, 2015-2016, p. 153-168, aici p. 153-154; Buza János, *Magyarországi és erdélyi pénzértékek a 16-17. században Közép-európai kitekintéssel*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2021, p. 9.

¹⁰ Pentru detalii privind tributul Transilvaniei în această perioadă, a se vedea și Cristina Feneșan, *op.cit.*, p. 219-220. Haraciul era taxa pe care o plăteau contribuabilii non-

Probleme legate de finanțe. Pe lângă celelalte măsuri importante, la Târgu-Mureș s-au luat și câteva hotărâri privind finanțele, cum ar fi aceea ca schimbul aurului să se facă la Sibiu (hotărâre luată la cererea sașilor) și fixarea dării pe fum¹¹ la 99 denari¹² pentru locuitorii din comitate, sașii plătind o sumă comună de 10.000 de florini¹³. De altfel, Sibiul și Clujul erau principalele orașe în care se băteau monede din aur, însă monetării au fost și la Brașov, Sighișoara sau Baia de Arieș¹⁴. Monetăria de la Sibiu a fost mutată la Cluj de către regele Ioan Szapolya în 1527, Clujul fiindu-i loial acestuia, însă în 1542 – după cum s-a văzut – a fost redat Sibiului dreptul schimbării aurului¹⁵. În anul 1543, în cadrul adunării desfășurate tot la Târgu-Mureș, pe 29 noiembrie, au fost stabilite regulile conform cărora să se facă taxarea colonilor, acum votându-se o dare de 90 denari pe poartă, fiind exceptate gospodăriile arse, părăsite și unde casa a fost construită de mai puțin de un an¹⁶.

În adunările din anii următori s-a luat în discuție și votarea unei sume pentru cheltuielile reginei Isabella. Astfel, la Cluj, pe 26 februarie 1543, se votează 75 de denari pe poartă, din care 25 să revină reginei, apoi, la Alba Iulia, în același an, pe 29 iunie, stările votează 50 denari de gospodărie; în 1545 (28 octombrie), la Turda, se stabilește ca fiecare națiune să dea anual 4.000 de monede din aur, iar în toamna lui 1546, în adunarea de la Târgu Mureș, suma

---

musulmani din Imperiul Otoman și țările vasale, precum Moldova, Țara Românească, Transilvania etc.. Arno Strohmeyer, „Clash or Go-between?”. *Habsburg-Ottoman Relations in the Age of Süleyman (1520-1566)*, în vol. *The Battle for Central Europe. The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicolas Zrinyi (1566)*, Edited by Pál Fodor, Budapest – Brill, Leiden-Boston, Research Centre for the Humanities, 2019, p. 211-239 (aici p. 232) [infra: *The Battle for Central Europe ...*].

¹¹ Se pare că unitatea de taxare a rămas aceeași ca înainte de 1526 în Regatul Ungariei, și anume pe sesie iobăgească, poartă, fum, care semnifica o gospodărie. Gyöngyösy Márton, *A kamara haszna a késő középkorban*, în vol. *Pénytörténet – gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára*, Budapest – Miskolc, Szerkesztette Bessenyei József, Draskóczy István, 2009, p. 141-152 (aici p. 146).

¹² Denarul era moneda uzuală, în perioada supusă cercetării 1 florin echivalând cu 100 denari. Acest fapt reiese și din documentele rezultate în urma Adunărilor stărilor, astfel că, atunci când este hotărâtă taxarea rromilor cu 1 florin anual (Aiud, 10-15 martie 1560), această sumă se plătea în două tranșe de câte 50 denari. *MCRT*, II, p. 177-178.

¹³ *MCRT*, I, p. 34-35; doc. nr. XXIV, p. 78 și doc. nr. XXV, p. 81.

¹⁴ Buza János, *op. cit.*, p. 61; Gyöngyösy Márton, *Pfeffersack Miklós Nagyszebeni kamaraispánsága. Adalék a pénzverde és a városi vezetőréteg kapcsolatához*, „URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv”, 12, 2017, p. 65-74 (aici p. 65).

¹⁵ Gyöngyösy Márton, *Szapolyai János pénzverése (1527-1540)*, „Századok”, 149/4, 2015, p. 959-973, aici p. 961, 967-968, 970; Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei I Ferdinánd uralma alatt 1552-1556*, Budapest, Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2002, p. 63 [infra: Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei ...*].

¹⁶ *MCRT*, I, p. 120: doc. nr. XXXIII, p. 185-186.

este scăzută la 2.000 de monede anual, iar pentru secui se stabilește o taxă de 1 florin *per capita*¹⁷. O altă nevoie financiară era cea pentru cheltuielile uzuale de funcționare a statului, însă acestea nu sunt explicit formulate. O primă adunare, menționată deja, în care s-a votat o sumă pe fum (65 denari), a fost cea din data de 28 octombrie 1545, ținută la Turda¹⁸. De asemenea, în dieta din aprilie 1547, de la Alba Iulia, s-au votat bani pentru cheltuieli extraordinare, fără a se arăta care erau acestea, sașii trebuind să plătească 19.000 florini¹⁹. Pentru nevoile țării (*ad necessitates Regni*) sau pentru alte cheltuieli nespecificate s-au votat sume și în anii 1548 și 1549²⁰.

Un lucru esențial pentru liniștea țării ce mereu trebuia luat în calcul a fost tributul către turci, iar în acest context importantă era stabilirea sumelor plătite de către fiecare națiune pentru strângerea acestor bani. În adunarea din 29 decembrie 1549 de la Târgu Mureș, s-a luat hotărârea ca tributul turcesc să fie plătit la timp. Pentru atingerea sumei necesare se percepea o dare de 99 denari pe fum, iar de la sași se percepea o singură sumă, ce a variat de la an la an – 16.000 florini (noiembrie 1548), 17.000 florini (aprilie 1549), apoi din nou 16.000 (decembrie 1549)²¹.

Din anul 1545, după dieta de la Gilău, s-a pus o taxă de 1 florin și pe fiecare secui; de asemenea, pentru o mai bună fiscalizare, s-a făcut o înregistrare a acestora²². Tot pentru îmbunătățirea fiscalizării, în adunarea stărilor ținută la Turda pe data de 28 octombrie 1545, s-a hotărât înregistrarea clară a bunurilor reginei și a marilor nobili²³.

În acord cu hotărârile din amintita dietă de la 26 ianuarie 1542 s-au mai luat măsuri cu privire la schimbarea aurului, dar și la eficientizarea mineritului. În mai 1548, la Turda, s-a hotărât ca locțiitorul regal, adică episcopul Gheorghe Martinuzzi, să se asigure că minele sunt corect gospodărite și să verifice drumurile pentru a se preveni contrabanda. Tot acolo s-a stabilit ca schimbătorii de aur să ducă aurul la cămara regală²⁴. Apoi, în decembrie 1549, la Târgu Mureș, se ia măsura ca nimeni să nu poată schimba aur dacă prin acest lucru sunt afectate în vreun fel veniturile fiscoului²⁵.

¹⁷ MCRT, I, p. 108 și doc. nr. XXVII, p. 175-177; p. 112; p. 199 și doc. nr. IV, art. V, p. 223; p. 204.

¹⁸ MCRT, I, p. 199; doc. nr. IV, art. 6, p. 223-224.

¹⁹ MCRT, I, p. 205.

²⁰ MCRT, I, p. 209; doc. nr. XV, art. 3, p. 239; p. 215 sau p. 248.

²¹ MCRT, I, p. 215, 248 și 255.

²² MCRT, I, p. 200; doc. nr. VI, p. 225.

²³ MCRT, I, p. 199; doc. nr. IV, art. 7, p. 224.

²⁴ MCRT, I, p. 209; doc. nr. XV, art. 9, p. 240.

²⁵ MCRT, I, p. 254; doc. nr. I, art. 9, p. 297.

Am lăsat la urmă unul dintre importante rezultate ale dietei de la Turda, din mai 1548, și anume reglementarea *quinguagesime*²⁶. A fost alocat un articol separat pentru aceasta, cel cu nr. XII, ultimul, denumit *Modus Exactionis Quinguagesimae*. Acolo s-a stabilit perceperea *quinguagesime* astfel: după 25 de oi se plătea o oaie cu miel, după 50 de oi se dădea o oaie cu miel și o mioară (*miora, melliora*), iar după 100 de oi se percepeau două oi cu miei și o mioară; cei care dețineau mai puțin de 25 de animale răscumpărau fiecare oaie cu 2 denari. Cei care aveau mai mult de 25, 50, 75 sau 100 de oi, dar nu se încadrau la treapta următoare de taxare în natură, plăteau câte 2 denari de oaie²⁷. Pentru a înțelege mai bine importanța acestei obligații, merită amintită suma aproximativă care putea rezulta în urma *quinguagesime*. Alexandru Doboși a făcut un calcul în acest sens, considerând că în secolele XVI-XVII în Transilvania valoarea *quinguagesime* era undeva la 18.000-20.000 de florini pe an²⁸. Un exemplu relevant vine din anul 1537, când numai din comitatul Turda au fost adunate 1.008 oi și 585 miei, la care s-a adăugat suma de 677 florini și 51 denari rezultați din răscumpărarea oilor²⁹.

Reglementări privind comerțul și producția de bunuri. Pentru anii 1541-1551 hotărârile în aceste direcții sunt mai puține sau au ajuns până la noi doar informații sumare din ceea ce s-a discutat în adunări. Cu privire la comercializarea vitelor, cailor și al altor bunuri mișcătoare s-a stabilit încă din 1545, într-o dietă ținută la Turda, plata aldămașului sau așa-numitului „potir/pahar al sfântului Ioan”³⁰, cu scopul de a-i putea chema mai târziu ca martori pe participanții la o anumită tranzacție³¹.

---

²⁶ *Quinguagesima – quinguagesima ovium* (datul oilor) sau *quinguagesima Valachorum* – era încă din secolul al XIV-lea darea percepută în natură de la românii crescători de oi, în special, și consta din perceperea unei oi cu miel la un număr de cincizeci de oi. În veacurile XVI-XVIII această dare era cunoscută și sub denumirile de *census Valachorum* sau *oláh adó*. Al. Doboși, *Datul oilor (Quinguagesima ovium). Un capitol din istoria economică a românilor din Transilvania*, „Academia Română. Studii și Cercetări”, vol. XXVIII, București, 1937, p. 3-4; Ioan Aurel Pop, *Datul oilor din Țara Hațegului în veacul al XV-lea și la începutul veacului al XVI-lea*, „Sargeția”, nr. XVI-XVII, 1982-1983, p. 287-294 (aici p. 287).

²⁷ *MCRT*, I, doc. nr. XV, art. 12, p. 241 și nota de subsol. Vezi și Al. Doboși, *op.cit.*, p. 22-23.

²⁸ Al. Doboși, *op. cit.*, p. 45-47.

²⁹ Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei ...*, p. 101.

³⁰ Acest obicei se baza probabil pe faptul că Ioan era considerat sfântul patron al iubirii și loialității, iar la sărbătoarea sfântului se sfințesc vinul și apele. *Potirul/paharul sfântului Ioan* era recipientul (potir, pahar, sticlă etc.) din care se bea vinul sfințit, cerându-se binecuvântarea sfântului. Dintre însemnele lui Ioan făcea parte și potirul în cauză. *The New Catholic Dictionary*, Vatican Edition, New York, Van Rees Press, 1929, p. 517-518; *Magyar Katolikus Lexikon*: <http://lexikon.katolikus.hu/J/J%C3%A1nos.html> (accesat în 26 mai 2023).

³¹ *MCRT*, I, p. 198; doc. nr. II, p. 219-220.

O altă reglementare utilă s-a făcut la Târgu Mureș în decembrie 1549, fiind generalizate unitățile de măsură pentru mărfurile solide și lichide. A fost adoptată câbla de Cluj, iar în cazul fluidelor s-a optat pentru unitatea de măsură săsească. Tot în această adunare au fost fixate prețurile la uneltele și produsele din fier, precum și pentru produsele din piele, a fost interzisă scoaterea din țară a vitelor, cailor, ovinelor și a tuturor tipurilor de piele³².

Cadouri pentru Poarta Otomană. Pentru anii 1541-1551 se cunosc puține din cele stabilite în diete cu privire la sumele necesare și la tipurile de cadouri ce trebuiau trimise sultanului, unor membri ai familiei sale și principalilor dregători. De asemenea, din timp în timp erau trimise cadouri și unor begi sau altor personaje de rang mai mic. Despre suma de 2.000 florini pe care o plătesc sașii pentru cadourile begului Kicsuk Bali aflăm din hotărârile adunării din 10 august 1541 de la Turda³³. Acestea reprezentau cheltuieli, dincolo de tributul oficial de 10.000 florini.

Revenind la cadourile pentru sultan și apropiații săi – dar și banii pentru solii ardeleni ce duceau tributul și menționatele cadouri –, chiar dacă avem informații doar dintr-o singură adunare a stărilor (3 iunie 1543, Alba Iulia), convocată de către regina Isabella pentru rezolvarea problemelor cu care se confrunta țara, acestea sunt detaliate: pentru sultan 10 cupe, două pașale primeau câte 4 cupe, iar alte două pașe câte 2 cupe; cadou pentru Poartă 1.600 florini, 400 pentru ceaușul venit în solie și 100 pentru translator; pentru turcul ținut ostatic la Făgăraș și acum eliberat, 32 de florini; cadou pentru sultan 2.000 florini, pentru soția și fiul său câte 1.000; cele două pașe principale primeau cadou câte 1.000 de florini, alte două pașe mai mici câte 500; valoarea cupelor a fost estimată la 1.521 florini, iar 1.000 de florini primeau solii ce plecau la sultan³⁴.

Bani pentru întreținerea trupelor. Una dintre hotărârile dietei ținute la Cluj, în 26 februarie 1543, privea întreținerea unei armate permanente de 1.500 de oameni, care să poată interveni prompt unde era nevoie³⁵, iar în adunarea de la Alba Iulia (29 iunie 1543) s-a votat o dare de 35 denari pe gospodărie, bani necesari pentru plata soldaților³⁶. Apoi, pentru apărarea țării, în adunarea de la Târgu Mureș deschisă pe 29 decembrie 1549, s-a stabilit ca 6.000 de soldați să

³² MCRT, I, p. 254; doc. nr. I, art. 17 și 19, p. 298-299.

³³ MCRT, I, p. 30.

³⁴ MCRT, I, p. 119-120; doc. nr. XXXIII, art. 12, p. 185.

³⁵ MCRT, I, p. 111; doc. nr. XXVII, p. 177; Florin Nicolae Ardelean, *Organizarea militară în Principatul Transilvaniei (1541-1691). Comitate și domenii fiscale*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2019, p. 57-58 [infra: Florin Nicolae Ardelean, *Organizarea militară ...*].

³⁶ MCRT, I, p. 112.

se afle mereu pregătiți, în așa fel încât, cu toții sau doar o parte dintre ei, să se poată prezenta imediat la chemarea locțiitorului Gheorghe Martinuzzi³⁷.

Un alt neajuns al veacului al XVI-lea îl reprezintă lipsa unei evidențe clare a veniturilor și cheltuielilor unei țări³⁸. Aceeași situație o întâlnim și în Transilvania. Singurele documente de acest fel au fost întocmite de către tezaurarul Petru Haller și apoi de către comisarii Werner György și Francisci Tamás pentru perioada 21 octombrie 1552 – 21 octombrie 1553³⁹. De mai multe ori, regina Isabella și stările aflate în adunarea țării i-au cerut lui Martinuzzi în anii 1546-1547, în calitatea sa de tezaurar, să facă un raport al cheltuielilor efectuate. Abia după ce regina l-a reclamat direct la sultan, Fratele Gheorghe a promis că o să prezinte documentele care să ateste cheltuielile făcute pentru nevoile statului, cerând însă timp pentru a pune în ordine respectivele acte⁴⁰. Până la asasinarea sa în 1551, Fratele nu a dat socoteală în acest sens. Totuși, pe lângă taxele impuse în diete, se crede că Martinuzzi obținea venituri substanțiale din exploatarea resurselor domeniilor fiscale, printre altele vânzând vin, grâu, vite, oi, lână și piele neprelucrată⁴¹, dar și din luarea în arendă, de pildă, a monetăriei (alături de Petru Haller și alții)⁴².

Perioada anilor 1551-1556: Transilvania sub Habsburgi

La 19 iulie 1551, la Alba Iulia, regina Isabella a semnat renunțarea la Transilvania și Ungaria în favoarea lui Ferdinand, în schimbul principatului Oppeln pentru Ioan Sigismund. În adunarea convocată la Cluj pe 26 iulie 1551, stările au acceptat trecerea Transilvaniei sub autoritatea lui Ferdinand de Habsburg, depunându-i jurământul⁴³. Însă noua stăpânire nu a debutat cu dreptul, resursele statului fiind secătuite, iar ajutorul din partea lui Ferdinand ajungea greu sau deloc. De asemenea, soldații generalului Castaldo nu-și primiseră soldele vreme de mai multe luni de zile, astfel că jefuiau, dă râmau

---

³⁷ MCRT, I, p. 254; doc. nr. I, art. 15, p. 298.

³⁸ Peter Rauscher, *Camerale, Contributionale, Creditors and Crisis: The Finances of the Habsburg Empire from the Battle of Mohács to the Thirty Year's War*, în vol. *The Battle for Central Europe ...*, p. 193-212, (aici p. 194).

³⁹ Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei ...*, doc. nr. 10, p. 196-234, respectiv, nr. 11, p. 235-243.

⁴⁰ MCRT, I, p. 203 și 205; Oborni Teréz, *Izabella királyné ...*, p. 31; Idem, *Queen Isabella ...*, p. 223.

⁴¹ Oborni Teréz, *Queen Isabella ...*, p. 223-224.

⁴² Idem, *Erdély pénzügyei ...*, p. 63-64.

⁴³ MCRT, I, p. 289, 291-292; doc. nr. XX-XXII, p. 336-344. Pentru detalii cu privire la negocierile purtate de către Gheorghe Martinuzzi (uneori fără știrea reginei Isabella) cu austriei și apoi preluarea Transilvaniei de către oamenii lui Ferdinand de Habsburg (anii 1549-1551), vezi Veress Endre, *Izabella királyné ...*, p. 274-328; Oborni Teréz, *Queen Isabella ...*, p. 226-232.

casele oamenilor, iar cei cantonați la Sibiu își aveau zălogite armele la cetățeni⁴⁴. După numai un an situația se prezenta tragic. Szilágyi Sándor descria astfel starea Transilvaniei în toamna lui 1552: Castaldo era generalul unor soldați neastâmpărați, Báthory era voievodul unei țări care nu voia să se supună și Haller era visticernicul unei vistierii goale⁴⁵. De altfel, chiar generalul Castaldo prezenta situația din Transilvania ca fiind neliniștitoare, deoarece nobilimea nu era de acord cu stăpânirea Habsburgilor și chiar pactizau cu domnii români de peste munți⁴⁶. Această stare de lucruri, precum și teama de un atac turcesc ori de năvăliri ale domnilor din Moldova sau Muntenia⁴⁷ au reclamat măsuri urgente pentru îmbunătățirea economiei și a finanțelor Transilvaniei⁴⁸.

Alexandru Doboși a realizat o listă cu veniturile austriece din Transilvania: 1) sarea de la Cămarile Turda, Cojocna, Dej, Ocna-Sibiului; 2) veniturile minelor de aur și argint, ale spălătoriilor de aur și din schimbul de monedă; 3) darea orașelor; 4) quinquagesima; 5) vigesima din vama orașelor Sibiu și Brașov; 6) censul celor trei națiuni; 7) altele⁴⁹. Aceste informații provin din raportul detaliat trimis în 1552 lui Ferdinand de Habsburg de către comisarii financiari veniți în Transilvania cu scopul de a evalua veniturile țării⁵⁰. Însă, cu siguranță respectivele venituri erau încasate, mai mult sau mai puțin eficient, și înainte de 1551 și după 1556.

Prima adunare sub autoritatea lui Ferdinand de Habsburg s-a desfășurat în perioada 31 decembrie 1551-5 ianuarie 1552 la Târgu Mureș, însă nu a adus schimbări semnificative, în domeniul economic hotărându-se numai următoarele: nobilii să primească destulă sare – conform obiceiului – pentru propriile gospodării, interzicerea negustorilor greci să mai intre în țară și acceptarea în continuare a negustorilor valahi din Moldova și Țara

⁴⁴ MCRT, I, p. 363-364.

⁴⁵ MCRT, I, p. 374.

⁴⁶ *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești. Acte și scrisori*, vol. I (1527-1572), Andrei Veress (ed.), București, Cartea Românească, 1929, nr. 76, p. 68-69 [infra: *Documente privitoare la istoria Ardealului ...*].

⁴⁷ În special în a doua jumătate a anului 1551, în corespondența dintre Fratele Gheorghe și Ferdinand de Habsburg subiectul amenințării turcești și, implicit, apărarea Transilvaniei, apare frecvent. *Codex epistolaris Fratris Georgii. Frater György levelezése. 1535-1551*, Károlyi Árpád (ed.), Budapest, Az Román Athenaeum Társulat Könyvnyomdája, 1881 [infra: *Codex epistolaris Fratris Georgii ...*].

⁴⁸ Pentru detalii privitoare la situația finanțelor Transilvaniei în perioada 1552-1556, vezi Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei ...*

⁴⁹ Al. Doboși, *op. cit.*, p. 19 (și p. 20-21). Aceste categorii de venituri se regăsesc sub formă de subcapitole și la Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei ...*

⁵⁰ *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. II, Partea 4 (1531-1552), Eudoxiu de Hurmuzaki (ed.), București, 1894, nr. CCCXLVI, p. 710-756 [infra: *Hurmuzaki, II/4*].

Românească⁵¹. În ceea ce privește comerțul în general, veniturile erau consistente, în perioada 1546-1552, autoritățile încasând pe an din arendarea vigesimei⁵² 2.000 florini de la Brașov, 1.000 florini din Sibiu și 200 din Bistrița⁵³. Revenind la negustorii greci – sub denumirea de „greci”, uneori înțelegându-se atât etnici greci, cât și evrei, armeni sau alți balcanici, dar în special era vorba despre cei de confesiune ortodoxă – valoarea traficului cu produse orientale aduse de aceștia din Imperiul Otoman pe parcursul veacului al XVI-lea varia aproximativ între 10.000 și 20.000 de florini anual, atât la Sibiu, cât și la Brașov⁵⁴, ceea ce erau fără îndoială sume considerabile. Articolul de lege care-i viza pe negustorii greci a fost cerut probabil din cauza concurenței pe care o reprezentau aceștia pentru comerțianții autohtoni⁵⁵, dar și de teama spionajului în favoarea otomanilor. La umbra unor tranzacții comerciale au avut loc diferite acțiuni legate de politică, de diplomație sau spionaj. De pildă, la începutul anului 1552, chiar ardelenii au trimis un sol în Țara Românească, la Mircea Ciobanul, acesta călătorind sub pretextul cumpărării de cai⁵⁶.

În dieta din 22 mai 1552, măsurile adoptate au fost mai consistente și în favoarea locuitorilor Transilvaniei. S-a votat de către stări taxa uzuală de 99 denari pe gospodărie, fiind excluși de la plată iobagii, a căror avere nu atingea minimul de 6 florini (excluzându-se de aici via, hainele, lenjeria de pat, armele și cele necesare semănatului); de asemenea, iobagii să nu fie folosiți la săpat de șanțuri, decât dacă sunt plătiți; s-a mai decis ca în sate și târguri să existe doar

---

⁵¹ MCRT, I, p. 355, 357-358; doc. nr. III, art. XVII, p. 388 și art. XXIII, p. 389.

⁵² *Vigesima* a reprezentat taxa de 5%, adică 1/20 (din valoarea mărfurilor), pe care o plăteau negustorii ce importau, exportau sau tranzitau bunuri prin Brașov, Sibiu sau Bistrița. Vezi în acest sens, Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (Secolele XIV-XVI)*, București, Edit. Științifică, 1965, p. 90-91; Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei ...*, p. 94.

⁵³ *Hurmuzaki*, II/4, p. 733; Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 88-89; Alexandru I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, Ediție, prefață, bibliografie și indice de I. Caproșu, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 138; Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei ...*, p. 97, 149, 200-201.

⁵⁴ Mária Pakucs-Willcocks, *Negoț și negustori în comerțul oriental al Transilvaniei în secolul al XVI-lea. Câteva observații privind negustorii greci*, în vol. *Negustorimea în Țările Române între Societas Mercatorum și individualitatea mercantilă, în secolele XVI-XVIII*, Cristian Luca (ed.), Galați, 2009, p. 13-31 (aici p. 14, 18-19); Idem, *The Transit of Oriental Goods Through the Customs of Sibiu/Hermannstadt in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: An Overview*, în vol. *Economy and Society in Central and Eastern Europe: Territory, Population, Consumption*, Daniel Dumitran, Valer Moga (eds.), Berlin, Lit Verlag, 2013, p. 19-30 (aici p. 21, figura 1 și p. 27); Idem, *Between Faithful Subjects and Pernicious Nation: Greek Merchants in the Principality of Transylvania in the Seventeenth Century*, „Hungarian Historical Review”, 6/1, 2017, p. 111-137 (aici p. 114).

⁵⁵ Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 75.

⁵⁶ *Documente privitoare la istoria Ardealului ...*, I, nr. 75, p. 67-68.

un singur jude sau cnez care să fie scutit de aceste dări. Secuții și sașii au refuzat votarea amintitelor dări sub această formă, cei din urmă înțelegându-se cu generalul spaniol separat, plătindu-i (încă înainte de adunare) suma de 20.000 de florini.⁵⁷ Anul 1552 a fost nefast pentru viitoarele venituri ale țării rezultate din taxarea populației, turcii cucerind centre precum Timișoara, Lipova și Cenad, astfel întinse teritoriile ieșind de sub sistemul de taxare ardelean⁵⁸.

Următoarea dietă s-a ținut în ianuarie 1553, pentru a se vota din nou darea de 99 denari pe fum – sașii și secuții obligându-se să dea echivalentul sub forma unei singure sume –, banii necesari pentru trimiterea de solii și pentru necesitățile de apărare ale țării: s-a votat ca fiecare națiune să dea câte 500 de florini pentru întărirea cetăților de graniță. În ceea ce privește comitatul Hunedoarei, greu încercat de distrugerile provocate de războaie, s-a decretat o nouă înregistrare a gospodăriilor existente și abia apoi să fie stabilită darea⁵⁹. În același an, pe 13 iulie, s-au adunat din nou stările, fiind votată a doua tranșă de dări pentru acel an, adică tot 99 denari de fum, dar luându-se și măsuri de ușurare a situației iobagilor, aceștia fiind scutiți de la plata quinquagesimei. În cele din urmă s-a stabilit din nou ca nobilimea să primească de la Cămara sării cantitatea necesară gospodăriilor proprii⁶⁰.

Anul 1554 a cunoscut tot două adunări ale stărilor care ne interesează aici. Prima a avut loc pe 25 ianuarie, la Târgu-Mureș, unde s-a votat darea de 99 denari pe poartă și s-a decretat ca pentru sarea distribuită de Cămara sării, comiții acesteia să nu perceapă mai mult decât plata tradițională; cei care au plătit suma de 20 denari stabilită la adunarea precedentă (nu se știe nimic despre aceasta) să mai plătească doar 79 denari până la 18 februarie; s-au votat și câte 2 denari pentru cheltuielile comiților în acțiunea de urmărire a răufăcătorilor; în cele din urmă i s-a cerut lui Ferdinand să permită ca iobagii fugiți să fie restituiți proprietarilor și de pe proprietățile Cămarii regale sau din orașele libere⁶¹. Această ultimă măsură a avut probabil scopul de a reface forța de muncă de pe domeniile nobilimii. Tot atunci a avut loc o adunare a secuilor, în cadrul căreia a fost stabilită modalitatea de taxare a acestora⁶². Cealaltă adunare

⁵⁷ MCRT, I, p. 360-361; doc. nr. XI, art. 2, p. 407-408.

⁵⁸ Klára Hegyi, *Ottoman Defence System in Hungary*, în vol. *The Battle for Central Europe ...*, p. 309-319 (aici p. 312-313).

⁵⁹ MCRT, I, p. 376-377; doc. nr. XXIII, p. 438-439.

⁶⁰ MCRT, I, p. 451; doc. nr. III, p. 494.

⁶¹ MCRT, I, p. 457-458; doc. nr. VII, p. 503-507.

⁶² *Székely oklevéltár*, II (1520-1571), Szabó Károly (ed.), Kolozsvárt, 1876, nr. CCCVI, p. 108-109; Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei ...*, p. 105-106.

din 1554 s-a ținut pe 10 iunie, la Mediaș, primarul Sibiului, judecătorii și reprezentanții sașilor obligându-se să se asigure ca meșterii să-și vândă mărfurile la prețurile stabilite⁶³.

La Târgu Mureș, în 24 aprilie 1555, este votată darea normală de 99 denari pe poartă – acum în conformitate cu noua conscripție a gospodăriilor –, doar cei din comitatul Hunedoara plătind numai 75, deoarece aceștia lucrau la cetatea Devei; de asemenea, sunt scutiți de la plata dării jelerii, slugile, vădulele și cei care au case noi sau case arse din cauza războaielor; din nou sunt votați câte 2 denari pentru cheltuielile comiților ce se ocupau cu urmărirea și prinderea răufăcătorilor; se stabilește ca începând cu anul 1556 și nobilii să contribuie financiar la cheltuielile necesare pentru trimiterea de soli⁶⁴. Ultima adunare a țării sub autoritatea lui Ferdinand de Habsburg s-a desfășurat tot la Târgu Mureș cu începere din 23 decembrie 1555. Singura măsură privind latura financiară – în afară de votarea dării obișnuite de 99 denari – a fost rugăminta către Ferdinand să se renunțe la dările restante ale anului 1554, din cauza greutăților provocate de sărăcie și molime⁶⁵.

Cheltuieli semnificative a reclamat și întreținerea mercenarilor și a soldaților țării, trupe necesare pentru menținerea Transilvaniei sub controlul Habsburgilor, având în vedere mișcările interne de readucere a reginei Isabella și a regelui ales Ioan Sigismund Szapolya, dar și pentru apărarea împotriva turcilor, care din anii 1551-1552 au pornit campanii de represalii – până în 1555 stările ardeleni s-au convins că Ferdinand nu are resursele financiare și militare pentru a apăra Transilvania⁶⁶. De pildă, la mijlocul anului 1551, Ferdinand le scria Fratelui Gheorghe și generalului Castaldo că va trimite noile trupe spaniole și italiene cerute de aceștia imediat ce va fi posibil⁶⁷. Apoi, la finalul perioadei de guvernare austriacă în Transilvania, căpitanul general al țării, Melchior Balassa, ales în această funcție de către stări în dieta desfășurată la Târgu Mureș în decembrie 1555 – această alegere fiind încă un semn că autoritatea lui Ferdinand apunea încetul cu încetul –, așinut sub plată un contingent de 3.000

---

⁶³ MCRT, I, p. 466; doc. nr. XIV, p. 528.

⁶⁴ MCRT, I, p. 469-471; doc. nr. XIX, art. 18, p. 543; art. 28, p. 545; art. 33, p. 546; art. 40-41, p. 547.

⁶⁵ MCRT, I, p. 476; doc. nr. XXI, p. 551-552.

⁶⁶ Fodor Pál, Oborni Teréz, *Két nagyhatalom között – a Szapolyaiak magyar királysága*, în vol. *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak*, Fodor Pál, Varga Szabolcs (eds.), Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020, p. 113-144 (aici p. 131-133).

⁶⁷ *Codex epistolaris Fratris Georgii ...*, nr. CLIX/b, p. 244-246.

de soldați.⁶⁸ De asemenea, asigurarea hranei soldaților țării sau a celor veniți de peste hotare necesita eforturi financiare. Pentru a da un singur exemplu, în mai 1551, când trupele trimise de Ferdinand trebuiau să ajungă în Transilvania, arhiducele îi scria Fratelui Gheorghe să se asigure că prețurile alimentelor sunt adecvate, pentru ca soldații să nu recurgă la acțiuni nedorite⁶⁹. În raportul de venituri și cheltuieli întocmit de Petru Haller pentru Ferdinand, mai multe puncte (13-18) vizează cheltuieli de natură militară, de la plata soldaților și comandanților, până la întreținerea cetăților și armelor (tunurilor), precum și achiziționarea acestora din urmă. Adunând sumele diferitelor cheltuieli trecute în document, am ajuns la concluzia că totalul necesităților financiare de ordin militar pentru anul cuprins între octombrie 1552 și octombrie 1553 s-a ridicat la circa 82.000 de florini⁷⁰.

În cele din urmă, o cheltuială mai puțin uzuală, ca să-i zicem așa, era cea pentru plata spionilor. În amintitul raport din 1552-1553, la cheltuieli apare și *Ratio exploratorum* (punctul 11), la această rubrică fiind trecute sumele plătite acestor „investigatori”, spioni⁷¹, suma totală cheltuită în anul 1553 fiind de 531 florini⁷².

Perioada anilor 1556-1571: regina Isabella și regele ales Ioan Sigismund

Anul 1556 aduce o nouă schimbare în situația politică și militară a Transilvaniei, cu impact și asupra economiei și finanțelor țării, oricum lovite deja serios în anii precedenți de permanentele conflicte. Stările Transilvaniei îl recheamă pe Ioan Sigismund, regele ales al Ungariei, și pe mama sa, Isabella, aceștia revenind în țară în septembrie, pe data de 22 a lunii ajungând la Cluj⁷³.

Cu toate încercările din anii 1551-1556, arhiducele Ferdinand nu a reușit să trimită ajutoarele bănești și militare necesare pentru conservarea puterii

---

⁶⁸ MCRT, I, p. 475; doc. nr. XXI, p. 550; Florin Nicolae Ardelean, *Military leadership in the Transylvanian principality. The captain general in the second half of the 16th century*, „Banatica”, 26/II, 2016, p. 337-349 (aici p. 344-345) [infra: Florin Nicolae Ardelean, *Military leadership ...*]; Florin Nicolae Ardelean, *Organizarea militară ...*, p. 243-246.

⁶⁹ *Codex epistolaris Fratris Georgii ...*, nr. CLV, p. 234-236.

⁷⁰ Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei ...*, p. 213-232: sumele (*Summa floreni*) de la punctele 13-18.

⁷¹ *Explorator, -oris*, o persoană care cercetează, investigator, iscodă, spion – *Oxford Latin Dictionary*, Oxford University Press, 1968, p. 651.

⁷² Oborni Teréz, *Erdély pénzügyei ...*, p. 211.

⁷³ MCRT, I, p. 488. Pentru detalii privind acțiunile ardelenilor și revenirea în Transilvania a lui Ioan Sigismund și a reginei Isabella, vezi și Cristina Feneșan, *op.cit.*, p. 151-160.

Habsburgilor în Transilvania, contextul politico-militar european – conflictele fratelui său, împăratul Carol al V-lea, cu opoziția din statele germane protestante și cu aliatul acestora, regele francez Henric al II-lea, precum și încercarea lui Carol de a-l propulsa ca urmaș la titlul de împărat romano-german pe fiul său, viitorul rege Filip al II-lea al Spaniei, în detrimentul lui Ferdinand – i-au solicitat atenția și resursele în altă parte, permițând partizanilor ardeleni ai familiei Szapolya să-l readucă în țară pe urmașul regelui Ioan și pe mama lui⁷⁴.

Hotărâri privitoare la finanțele țării. În prima dietă convocată în anul 1556 (pe 8 martie la Sebeș, convocată de către locțiitorul Petru Petrovics) a fost votată darea pe poartă de 99 denari și 1 florin pentru secui, sașii trebuind să plătească în comun suma de 20.000 florini. Nou era faptul că respectivul florin trebuia să fie plătit numai de către secuii ce dețineau vite în valoare de minimum 6 florini⁷⁵. În adunarea stărilor ținută la Turda, în perioada 1-10 iunie 1557, s-a votat a doua tranșă a dării pe gospodărie, plătită în a doua jumătate a anului, în valoare de 99 denari pentru ardeleni și 1 florin pentru locuitorii din Partium (teritoriile aflate sub autoritatea lui Ioan Sigismund, acestea schimbându-și destul de des stăpânul din cauza permanentelor conflicte cu Habsburgii sau cu partizanii lor). Pentru eficientizarea încasărilor la vistierie s-a stabilit taxarea Țării Făgărașului și a tuturor târgurilor, iar banii ce urmau a fi bătuți să aibă valoarea – dar și forma – banilor împăratului german⁷⁶. La începutul anului următor se caută noi surse care să crească încasările fiscului (curții regale). Astfel, în adunarea din 25 ianuarie 1558 de la Cluj, s-a stabilit ca tricesima⁷⁷ să intre de acum înainte în cuferele fiscului; de asemenea, tot spre fisc au fost direcționate dijmele preoților sași, în unele regiuni 1/4, iar în altele 3/4 din respectivele venituri⁷⁸.

---

⁷⁴ O analiză detaliată a situației politice și militare a Europei în acești ani, vezi la Guitman Barnabás, Korpás Zoltán, Tóth Ferenc, B. Szabó János, *A magyarországi török várháborúk nemzetközi háttere, 1547-1556*, „Világtörténet”, 9(41) / 2, 2019, p. 253-293.

⁷⁵ *MCRT*, I, p. 482 și nota 1, p. 482; doc. nr. XXVII, p. 572.

⁷⁶ *MCRT*, II, p. 18-22; doc. nr. V, p. 77-78, 82.

⁷⁷ *Tricesima* era taxa percepută după mărfurile implicate în comerț, reprezentând suma plătită după o cantitate specifică dintr-un anumit articol sau din valoarea mărfurilor deținute de un negustor. De la începutul veacului al XV-lea prin tricesimă se înțelegea în general vama percepută la hotarele țării. Simon Zsolt, *A baricsi és köpelni harmincadok a 16. század elején*, „Századok”, 140, 2006, p. 815-882 (aici p. 815-816); Idem, *Tarifă tricesimală a Transilvaniei din 1634*, „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «Gheorghe Șincai» Târgu Mureș”, 11, 2008, p. 221-251 (aici p. 221).

⁷⁸ *MCRT*, II, p. 28-29 și nota nr. 2, p. 28.

Anul 1559 nu a fost unul bun pentru veniturile țării. Din cauza recoltei proaste⁷⁹ populația se confrunta cu sărăcia, ceea ce a determinat ca stările să voteze numai o singură tranșă a dării de 99 denari pe gospodărie (Alba Iulia, 12-17 iunie), și nu două cum era obiceiul. Tot pentru a ușura situația contribuabililor, regina Isabella a luat asupra ei plata tributului către turci (10.000 florini) și a cadourilor către principalii demnitari de la Poartă și familia sultanului. O altă noutate a fost reinstituirea dijmei pentru locurile care au fost scutite mai demult – chiar dacă erau locuite de români –, excepție făcând numai proprietățile pe care nobilii înșiși lucrau pământul⁸⁰.

Se pare că în această perioadă în fiecare an a existat cel puțin o dietă în care se luau hotărâri cu privire la situația financiară a Transilvaniei. Așa s-a întâmplat și în adunarea stărilor ținută la Aiud în perioada 10-15 martie 1560. S-a votat darea de 99 denari de poartă, din care să se plătească și tributul către turci; secuii și sașii să dea o sumă echivalentă, ultimii 8.500 florini, din care 7.000 în monede de aur, iar restul în alte monede. O noutate, cel puțin a ultimilor ani, este mențiunea taxării țiganilor (*Zygeris seu Czyganis*), fiind hotărâtă la 1 florin pentru cei ce dețineau un cort, plătibili de două ori pe an – la fel ca dările celorlalți locuitori –, la Sfântul Gheorghe și la Sfântul Mihail, câte 50 denari⁸¹. Și următoarea dietă – Turda, 11/13-18 aprilie 1561 – s-a desfășurat sub semnul nefast al recoltei slabe din anii precedenți. Totuși, a fost votată darea de 99 denari pentru a se aduna suma necesară tributului turcesc, dar și pentru alte nevoi ale țării. Din nou a fost adusă în discuție restituirea iobagilor fugiți⁸², probabil resimțindu-se lipsa forței de muncă de pe moșii. În a doua parte a anului, între 11 și 22 noiembrie la Cluj, a fost reluată problema iobagilor fugiți, hotărându-se restituirea lor, iar dacă cineva nu vrea să restituie un iobag fugit, poate să-l rețină, cu condiția să plătească 10 mărci; tot 10 mărci era obligat să plătească individul care cerea pe nedrept restituirea unui iobag. Între hotărârile acestei diete se regăsește și prevederea conform căreia Făgărașul era pus pe picior de egalitate cu comitatele în privința contribuției financiare către vistieria statului⁸³.

Din permanenta revenire asupra problemei iobagilor fugiți, dezbateră continuând pe parcursul celei de-a doua jumătăți a veacului al XVI-lea, rezultă

⁷⁹ Ceea ce probabil a contribuit și la recolta slabă din 1559 a fost căldura și uscăciunea mai mare ca de obicei din timpul verilor anilor 1556-1559. Rácz Lajos, *A Kárpát-medence éghajlattörténete a közép- és kora-újkorban*, în vol. *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet*, Jegyzet és forrásgyűjtemény Gyöngyössi Márton, Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006, p. 31-51 (aici p. 46).

⁸⁰ *MCRT*, II, p. 47-51; doc. nr. XI, p. 109-117.

⁸¹ *MCRT*, II, p. 131-134; doc. nr. II, p. 174-175, 177-178.

⁸² *MCRT*, II, p. 138-140; doc. nr. IV, p. 189-193.

⁸³ *MCRT*, II, p. 142; doc. nr. V, p. 196-197.

că situația nu a fost niciodată rezolvată satisfăcător, iar iobagii continuau să fugă de pe anumite moșii, acestea cu siguranță confruntându-se cu lipsa forței de muncă necesare unei funcționări optime.

Apoi, vreme de câțiva ani, au lipsit articolele privitoare la hotărâri cu caracter financiar din cadrul adunărilor stărilor, cu excepția, bineînțeles, a votării dării pe poartă de două ori pe an. O situație excepțională se înregistrează în 1568, când în dieta de la Turda din perioada 6-13 ianuarie, cu toate greutățile întâmpinate de populația Transilvaniei pe parcursul anului 1567, a fost votată totuși darea pe fum⁸⁴. În anul următor, odată cu votarea celei de-a doua tranșe a dării (Turda, 24-29/30 iunie 1569), regele ales Ioan Sigismund a anulat restanțele anilor trecuți. Din nou se încearcă creșterea încasărilor la vistierie prin renunțarea la plata separată pe fiecare poartă a dării, fiind cerută plata unei singure sume de către fiecare sat în parte. Se acordă și de această dată amânări la plata dărilor, însă numai pentru cazurile excepționale⁸⁵.

Ceea ce cu siguranță s-a obținut în acești ani, a fost regularizarea dărilor pe fum/poartă, care erau plătite de două ori pe an, la sărbătorile Sfinților Gheorghe și Mihail: câte 99 denari de poartă în Transilvania și 1 florin în Partium; în privința sașilor și a secuilor, aceștia plăteau câte o sumă echivalentă (cu cea adunată din comitate).

Comerțul și producția de bunuri. Anul 1556 a fost unul cu intensă activitate legislativă de organizare și direcționare a comerțului și a producției de bunuri, fiind ținute nu mai puțin de patru adunări ale stărilor în acest sens, dintre care una extrem de importantă și asupra căreia voi reveni cu detalii. În prima adunare ținută pe 8 martie la Sebeș doar s-a interzis scoaterea din țară a vitelor, cailor și a pieilor; de asemenea, loțșitorul regal Petru Petrovicsa fost însărcinat să aibă grijă să stabilească prețul vitelor și carnea acestora să fie măsurată după unitățile deja stabilite⁸⁶. Imediat în luna următoare s-a convocat o nouă adunare a țării la Cluj, desfășurată în zilele de 26-27 aprilie, revenindu-se asupra hotărârii de a nu face comerț cu vite în exteriorul Transilvaniei, rămânând în vigoare numai interdicția de a scoate din țară caii; doar măcelarilor li se interzice comerțul cu vite; se mai stabilește ca meșterii să nu-și vândă marfa la prețuri mai mari decât cele stabilite deja⁸⁷, fără a se preciza care erau respectivele prețuri, cum s-a întâmplat în alte diete de mai târziu. Probabil că nu se prea respectau hotărârile luate de către stări, deoarece, pe 10 august, s-a întrunit o nouă adunare la Cluj, în care au fost reiterate respectarea prețurilor de către meșteri și interzicerea vânzării cailor în afara țării, adăugându-se

---

⁸⁴ MCRT, II, p. 266 și nota nr. 1, p. 266; doc. nr. XVII, p. 339.

⁸⁵ MCRT, II, p. 273; doc. nr. XXI, p. 362.

⁸⁶ MCRT, I, p. 481; doc. nr. XXVII, p. 573.

⁸⁷ MCRT, I, p. 485; doc. nr. XXVIII, p. 578-579.

interzicerea scoaterii din țară a cizmelor și a pânzei din lână de oaie⁸⁸. Se pare că nevoia de piei era mare în Transilvania, pe lângă amintitele hotărâri dietale acest lucru fiind indicat și de informațiile cuprinse în registrele vamale din Brașov, care arată că pieile de oi, boi și/sau vită erau foarte căutate⁸⁹.

Ultima, dar și cea mai importantă, adunare a anului 1556 a fost cea de la Cluj, desfășurată între 24 noiembrie și 7 decembrie – articolele de lege adoptate aici au reprezentat un reper pentru hotărârile din dietele viitoare –, cu excepția a trei comitate (Sáros, Abaújvár și Szabolcs) participând reprezentanți din întreg Partiumul. Situația în țară, după atâția ani de conflicte și de instabilitate, era grea și se cereau măsuri serioase și urgente. Astfel, documentul rezultat în urma consultărilor și dezbaterilor a consemnat următoarele:

-Nimeni să nu fie exclus de la plata dării, numai gospodăriile/locurile arse; niciun nobil să nu-și poată însuși veniturile regale; după obicei, dijma din vin poate fi cumpărată/luată în arendă de patroni; iobagii fugiți cu până la 2 ani de la darea acestei legi, să fie restituiți proprietarilor, sub riscul de amendă de 200 florini; să fie date înapoi și slugile fugite; s-a votat darea de 99 denari, în comitatele din Partium (Ugocea, Crasna și Maramureș) 1 florin, fiind exceptate gospodăriile arse; în restul Partiumului să fie din nou numărate gospodăriile iobăgești, după atâtea distrugerii, și abia apoi să se stabilească darea;

-S-au fixat prețurile la materii prime, mărfuri finite și muncă: ideea era ca cumpărătorii să fie protejați în fața meșterilor; însă nu se putea stabili un preț foarte clar pentru mărfurile venite din afara țării, cum era, de pildă, pielea de vânat, care era adusă din Moldova, Muntenia și zona Caransebeșului, pielea obținută în Transilvania nefiind de ajuns;

-Astfel: dacă 4 piei de vulpe se dau pe 1 florin, atunci prețul unei șube să fie de 7 florini, iar al unui guler/haină scurtă de 4 florini; dacă 3 piei de vulpe costă 1 florin, atunci o șubă să fie 9 florini, iar un guler 4 florini și 50 creițari; dacă 2 piei costă 1 florin, atunci șuba să fie 12 florini, iar gulerul 6 florini;

-Pentru pieile de calitate bună s-a stabilit costul prelucrării la 6 denari, iar atunci prețul unui guler/haină scurtă în care intră 40 de piei de nevăstuică, a fost stabilit la 18 florini; munca la o piele de lup s-a stabilit la 25 denari. Lumea se plângea de prețul mare al încălțămintelor, cauza fiind considerată scoaterea din țară a pieilor – acestea erau de animale domestice. S-a încercat limitarea sau chiar oprirea exportului de piele;

⁸⁸ MCRT, I, p. 488; doc. nr. XXX, p. 584-585.

⁸⁹ Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 118-122; Al.I. Goța, *op. cit.*, p. 122; George Bilavski, *Mărfuri de origine agricolă în comerțul Moldovei (secolele XV-XVII)*, în vol. *Alimentație și demografie în Moldova din evul mediu până în epoca modernă. Abordări interdisciplinare*, Ludmila Pîrnău, George Bilavski, Luminița Bejenaru, Vasilica-Monica Groza (eds.), Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2021, p. 65-92 (aici p. 74).

-S-a stabilit ca o piele de vițel să fie 50 denari, 3 piei de vacă 1 florin, 10 piei de berbec 1 florin, 4 piei de mistreț 1 florin, iar o piele de capră 14 denari – toate în stare neprelucrată. Prelucrarea lor s-a stabilit la următoarele prețuri: vițel = 80 denari, vacă = 50 denari, berbec = 13 denari, capră = 20 denari, 3 piei de mistreț = 1 florin;

-La aceste prețuri au fost raportate costurile muncii cizmarilor și pielarilor. Astfel: cizmele, pulpanele, încălțămînta militară (*deli sarú*), pantofii de femeie roșii sau negri cu unul sau două tocure și papucii aveau prețul de producție între 40 și 10 denari; munca pielarilor/curelarilor era între 25 și 6 denari;

-Și cânepa era (considerată de acum) marfă de export. Pentru a preveni exportul, 1.000 de harnașamente ce leagă căruța de cal să cântărească 500 kg.;

-Dogarii să facă numai butoaie cu capacitate de 80 găleți, la 1 florin, și de 40 găleți, la 50 denari;

-Aurarii/argintarii puteau să prelucreze numai argint ce purta marca de 15⁹⁰; toți erau obligați să-și pună semnul de meșter;

-Croitorii trebuiau să lucreze numai cu țesături de calitate; apărătorile de antebraț, supița (un fel de dolman; *szupicza*), dolmanul, braszlai (haina din postav de Brestov – Slovacia), pantalonii și fusta aveau prețul de producere între 50 și 16 denari; în cazul țesăturilor mai fine se lăsa loc pentru negociere;

-Postavul să aibă 40 *röf* lungime și 1,5 *röf* lățime⁹¹; cel alb costa 2 florini, cel negru 1,5, iar postavul gri 1,25 florini; producerea costa între 46 și 6 denari;

-Costul unei căruțe s-a stabilit la 2 florini; fierul roții, toporul, coasa, secera etc. costau între 32 și 10 denari, iar fierul de la scările de la șa, lacătul, zăbala etc. costau între 25 și 40 denari; un scut = 75 denari, o sulită = 15 denari⁹².

---

⁹⁰ În urma testării argintului se stabilea puritatea materialului, precum și câte părți de argint există în el. Czuczor Gergely, Fogarasi János, *A magyar nyelv szótára*, Pest, A Magyar Tudományos Akademia megbízásából, 1862, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-szotara-czuczorfogarasi-55BEC/e-5B627/ezust-proba5CDF6/> (accesat în 11 mai 2023).

⁹¹ *Röf* era o unitate de măsură folosită în primul rând la stoffe; avea aproximativ lungimea unui braț și era diferită de la o țară la alta, măsurând între 60 și 83 cm.; *röf*-ul folosit pe teritoriul Ungariei era de aproximativ 78 cm.. *A Pallas Nagy Lexikona*, 1893-1897: <https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/088/pc008859.html#3> (accesat în 10 mai 2023).

Röf era o altă denumire pentru măsura austriacă și maghiară *sing*, având 2 picioare și 6 țoli; *sing*-ul sau *röf*-ul ardelean avea 2 picioare; un *sing/röf* austriac sau maghiar era de 5/4 față de *sing*-ul ardelean (cel puțin la începutul veacului al XIX-lea). Milotai Ferencz, *Az erdélyi gazda. Kézikönyv a gazdaságot alaposan tanulni igyekezők számára*, vol. I, Az Evang. Ref. Kolégyom betűjivel, Vizi István ügyelete alatt, Nagy Enyeden, 1838, p. 26.

⁹² *MCRT*, II, p. 3-4, 11-13; doc. nr. III, p. 55-71; Oborni Teréz, *Erdélyi országgyűlések ...*, p. 122-124.

Probabil ca o urmare firească a măsurilor luate în dietele din 1556, dar și a reșezării situației politice după revenirea Izabellei și a lui Ioan Sibismund, în ianuarie 1557 Alexandru Lăpușneanu îi anunța pe bistrițeni de redeschiderea drumului comercial cu Moldova⁹³.

O altă adunare a țării în care s-au luat hotărâri importante, de asemenea rămase ca reper pentru anii următori, a fost cea de la Turda, 27 martie - 3 aprilie 1558. Pentru sprijinirea economiei s-au stabilit următoarele: Clujul a fost scutit de la plata tricesimei; pe drumul spre Lipova și Caransebeș, Deva sau Vinț, de asemenea Oradea, Tășnadul și Sătmarul au fost desemnate ca puncte de colectare a tricesimei; casele de percepere a vămii să fie verificate, iar cele fără drept de colectare să fie eliminate, iar în cele legale să se respecte vechiul obicei.

-Cămara regală de sare din comitatul Cluj, ce urma să se închidă, regina a hotărât să nu o mai închidă, ci să o dea în arendă, cu condiția ca aici să nu se taie bulgări de sare mai mari ca în alte locuri; s-a permis comerțul cu sare pe nave, dar cu condiția să se plătească tricesima; nobilii primesc sare după vechiul obicei.

-S-a votat darea pe gospodărie, de 99 denari în Transilvania și 1 florin în Partium: 50 denari din dare sunt destinați plății tributului către Poartă, iar restul să se folosească pentru apărarea granițelor (cetăți, soldați); să fie taxate și proprietățile netaxate înainte; în Maramureș și în celelalte zone care au plătit dările la germani, lui Ferdinand, să fie recenzați din nou pentru plata dărilor; sașii și secuii să plătească o sumă echivalentă cu darea ungarilor; jelerii secuilor nobili ce nu locuiesc pe pământul liber secuiesc sunt scutiți de darea pe poartă; până la sărbătoarea Sfântului Martin să nu se mai ceară dare, decât în cazuri extreme.

-Arenda pe dijme să fie plătite în două etape, la Sfântul Gheorghe și Sfântul Martin, iar arende restante să fie și ele percepute; dijmele de la sași să fie date numai unor sași, în cazul în care regina nu le păstrează pentru ea⁹⁴.

Următoarea adunare a stărilor în care au avut loc discuții cu privire la prețurile mărfurilor a fost cea de la Alba Iulia din perioada 5-21 iunie 1558, participanții hotărând ca reprezentanții autorității centrale, împreună cu primarii scaunelor și orașelor săsești și cu juzii să verifice prețurile produselor și ale meșterilor, pentru ca soldații și poporul să nu fie păcăliți⁹⁵. În același an s-a mai ținut o adunare la Alba Iulia (29 septembrie - 4 octombrie), acum fiind decretat ca unitatea de măsură de Cluj să fie utilizată în toată țara, iar casele

---

⁹³ Al.I. Gonța, *op. cit.*, p. 144.

⁹⁴ *MCRT*, II, p. 30-32; doc. nr. VII, p. 89-91.

⁹⁵ *MCRT*, II, p. 37; doc. nr. VIII, p. 99.

vămile să fie verificate; au fost aduse în discuție și probleme privitoare la rromi (*Czigani*), în cazul lor fiind stabilită taxa de 1 florin pe persoană, atrăgându-se atenția ca aceștia să nu fie șantajați de către voievozii lor cu sarcini în plus față de cele normale⁹⁶. Se pare că norma privind unitatea de măsură unitară nu a fost respectată, deoarece hotărârea a fost înnoită în adunarea ținută între 12 și 17 iunie tot la Alba Iulia; de asemenea, negustorilor care nu au o locuință stabilă li s-a interzis practicarea comerțului, a fost reiterată interdicția strictă cu privire la scoaterea din țară a cailor de călărie și a pieilor, la fel procedându-se cu reglementările din anul 1556 referitoare la prețurile fixe ale produselor⁹⁷.

În primăvara lui 1560, la Aiud (10-15 martie), se interzice din nou scoaterea din țară a pieilor și se fac, la cererea sașilor, ajustări de prețuri la unele mărfuri – 3 piei de vulpe să coste 1 florin și tot așa 25 piei de oaie –, majoritatea prețurilor rămânând însă cele din 1556⁹⁸. Peste numai un an, între 13-18 aprilie 1561 la Turda, se întărește interdicția vânzării pieilor în afara țării, acestora fiindu-le adăugați pantofii, cizmele și armele (puști, sulite, scuturi, platoșe etc.), de la aceste interdicții fiind exceptate comitatele din Partium⁹⁹. În toamnă a fost din nou enunțată interdicția de a scoate arme din țară, iar caii de până la 6 ani să poată fi vânduți în exterior numai cu acordul domnitorului (Cluj, 11-22 noiembrie 1561)¹⁰⁰. Problema pieilor nu s-a rezolvat nici în anul următor, astfel că, în adunarea stărilor de la Alba Iulia din 4-9 noiembrie 1562, pe ordinea de zi au fost și plângerile împotriva acelor persoane care cumpărau numeroase piei pentru a le duce în afara țării. Alte aspecte ale comerțului discutate cu această ocazie au fost: dreptul negustorilor cu locuință proprie de a face comerț cu Moldova și Țara Românească, respectiv plângerile privind tricesima, pe care Ioan Sigismund a promis să le rezolve¹⁰¹.

Anii 1563-1565 nu au adus noutăți în zona economico-financiară. Abia de la finalul anului 1566 avem noi informații, când, la Sibiu (30 noiembrie - 13 decembrie), s-a dat voie ca grâul din Transilvania să poată fi vândut în Ungaria, datorită faptului că a fost recoltă bună în toamnă. Referitor la taxa pe schimbul de bunuri s-a hotărât ca ardelenii care duc în Ungaria alimente și vite, precum și maghiarii ce aduc în Transilvania vin și/sau vite, să nu plătească tricesima decât dacă fac comerț cu aceste articole¹⁰². O nouă ajustare cu privire la

---

⁹⁶ *MCRT*, II, p. 45; doc. nr. X, p. 106-107.

⁹⁷ *MCRT*, II, p. 46; doc. nr. XI, p. 114.

⁹⁸ *MCRT*, II, p. 133-134; doc. nr. II, p. 173-183.

⁹⁹ *MCRT*, II, p. 140; doc. nr. IV, p. 192.

¹⁰⁰ *MCRT*, II, p. 142; doc. nr. V, p. 198.

¹⁰¹ *MCRT*, II, p. 159; doc. nr. X, p. 211-212.

¹⁰² *MCRT*, II, p. 260; doc. nr. XIII, art. 16, p. 324.

tricesimă s-a făcut în adunarea ținută în intervalul 6-13 ianuarie 1568 la Turda, fiind exceptați de la plata acesteia nobilii ce aduc vin din Ungaria exclusiv pentru consumul propriu, din cauza producției slabe de vin din anul trecut. De asemenea, comiții cămărilor de sare să dea nobililor sarea necesară gospodăriei lor, după vechiul obicei, la fel și frunțașii secuilor să primească sare gratis¹⁰³. Ne mai interesează aici câteva dintre articolele de lege rezultate în urma dietei ce s-a ținut tot la Turda în perioada 24-30 iunie 1569, acestea cuprinzând: păstrarea strictă a unităților de măsură, sub pedeapsa cu amendă de 200 florini; autoritățile comitatense și orașenești să verifice dacă se respectă prețurile hotărâte, în orașele în care se constată devieri, judele să plătească fiscoului 200 florini; dacă vreun meșter, din supărare față de noile legi nu ar ține material de lucru destul, să i se confiște proprietatea, iar el să fie alungat din oraș; scoaterea pieilor din țară a fost din nou interzisă¹⁰⁴.

Ultima dietă înainte de moartea lui Ioan Sigismund (14 martie 1571) în cadrul căreia au fost adoptate articole de lege importante pentru economia și finanțele Transilvaniei s-a ținut la Târgu-Mureș pe 6 ianuarie 1571: s-a votat darea de 99 denari, plus 35 denari pentru construcția cetății Oradea, la care cei din Partium furnizau căruțe; pentru construcția cetății Sebeș principele plătea $\frac{1}{4}$, iar restul se împărțea între comitate, sași și secui, fiecare $\frac{1}{4}$; nobilii, pentru acoperirea pătrimii lor, au votat 70 denari de poartă; fiecare comitat dădea 600 muncitori, care să se schimbe lunar; săpători de șanțuri să se aducă din Polonia.

-S-a interzis scoaterea din țară a cailor de călărie, a pieilor crude sau prelucrate, și a uneltelor din piele, a bumbacului, lânii și postavului (*szür*); cei din Partium pot să ducă cai pentru uzul propriu și pot aduce în Transilvania vin și grâu fără plata tricesimei; comorile ascunse să intre în vistieria domnitorului, dar o treime din valoare să revină găsitului.

-S-au făcut ajustări de prețuri, după hotărârile din 1556, dar crescându-le: o șubă de la 7 la 10 florini, o haină scurtă de la 4 la 6 florini; prelucrarea unei piei de lup a crescut de la 25 denari la 1,16 florini. Măcelarii să taie numai carne bună; grăsimea să se dea 100 kg cu 3 florini. 1 liră/font de săpun costă 3 denari; peștii să se măsoare cu lira/font; 1000 de căramizi costă 3 florini; salariul pe zi al zidarilor și dulgherilor să fie de 60 denari¹⁰⁵.

Forța de muncă. Am considerat necesar să aduc în discuție și această problemă a perioadei, mai ales pentru că în numeroase adunări ale stărilor se

¹⁰³ MCRT, II, p. 266, 268; doc. nr. XVII, p. 340.

¹⁰⁴ MCRT, II, p. 273-274; doc. nr. XXI, p. 364-365.

¹⁰⁵ MCRT, II, p. 280-282; doc. nr. XXIV, p. 373-384.

iau hotărâri în această direcție. Mă refer aici la iobagii fugiți de pe domeniile nobililor, în acest mod cei din urmă fiind lipsiți de o parte a forței de muncă necesare pentru buna funcționare a activităților domeniiale.

După evenimentele din 1541, probabil prima adunare a țării care a decretat – mai precis în care i s-a cerut lui Ferdinand de Habsburg – ca iobagii fugiți să fie restituiți stăpânilor legali a fost cea de la Târgu-Mureș din 25 ianuarie 1554. Aceștia urmau să fie redați stăpânilor chiar dacă s-au refugiat pe teritoriile orașelor libere, pe proprietățile Cămării regale sau printre secui¹⁰⁶. Se pare că problema a persistat vreme îndelungată, deoarece în anii următori se tot repetă în diete hotărârea ca iobagii fugiți să fie restituiți stăpânilor, chiar și cei refugiați pe domeniile fiscale¹⁰⁷, se hotărăște modul în care aceștia să fie ceruți și duși înapoi pe proprietățile de pe care au fugit¹⁰⁸, uneori fiind stabilită și o amendă pentru cei care îi rețin pe iobagi sau împiedică restituirea lor stăpânilor de drept¹⁰⁹.

Întreținerea de soldați și cetăți. Anul 1556, în care au revenit la conducerea Transilvaniei regina Isabella și regele ales Ioan Sigismund, a fost unul solicitant. De teama unui atac austriac, trupele au fost ținute în tabără mai multă vreme. Pe 10 august, locțiitorul Petru Petrovici a convocat o adunare parțială la Cluj, în care a cerut votarea unei dări de 99 denari pe poartă, necesară pentru a-i putea ține pe soldați vreme de două luni sub arme¹¹⁰. În anii următori au continuat conflictele cu Habsburgii, în perioada 1556-1570 – până la semnarea tratatului de la Speyer – aproape anual existând confruntări armate¹¹¹. Prin urmare, anual a fost nevoie și de cheltuieli militare. De pildă, între anii 1557-1558: la 21 noiembrie 1557, în dieta de la Cluj, s-a decretat mobilizarea

---

¹⁰⁶ MCRT, I, p. 458; doc. nr. VII, p. 504.

¹⁰⁷ De exemplu în adunările țării de la Cluj, 25 noiembrie-7 decembrie 1556. MCRT, II, doc. nr. III, p. 60-61; Alba Iulia, 5-21 iunie 1558 – doc. nr. VIII, p. 100; Aiud, 10-15 martie 1560 – doc. nr. II, p. 176; Turda, 1-6 mai 1568 – doc. nr. XIX, art. 14, p. 349-350; Turda, 24-29 iunie 1569 – doc. nr. XXI, p. 362-363 etc.

¹⁰⁸ Adunările de la Cluj, 1556. MCRT, II, doc. nr. III, p. 60-61; Mediaș, 2-9 februarie 1569 – Mikó Imre, *Erdélyi történelmi adatok*, III, Kolozsvár, 1858, doc. nr. I, p. 273-282, aici p. 276; MCRT, II, doc. nr. XX, art. 5, p. 253-254;

¹⁰⁹ De pildă în dieta de la Cluj, 24 noiembrie-7 decembrie 1556. MCRT, II, p. 9; doc. nr. III, p. 61.

¹¹⁰ MCRT, I, p. 487; doc. nr. XXX, p. 582.

¹¹¹ Florin Nicolae Ardelean, *Military leadership ...*, p. 345; Idem, *Organizarea militară ...*, p. 246-253; Szabó B. János, *The Army of the Szapolyai Family during the Rule of John Szapolyai and John Sigismund (Baronial, Voivodal and Royal Troops, 1510-1571)*, în vol. *A Forgotten Hungarian Royal Dynasty: The Szapolyais*, Pál Fodor, Szabolcs Varga (eds.), Budapest, The Research Centre for the Humanities, 2020, p. 207-238 (aici p. 229).

armatei pentru recucerirea teritoriilor din Partium care încă se aflau sub controlul trupelor lui Ferdinand de Habsburg¹¹². În luna ianuarie a anului următor, tot la Cluj, s-au cerut din nou bani, pentru a fi posibilă continuarea campaniei militare începute în anul precedent¹¹³. De asemenea, întreținerea unor mercenari străini – polonezi, italieni – pentru nevoile imediate ale lui Ioan Sigismund și ale țării a reprezentat un efort în plus pentru finanțele statului aflate deja sub o permanentă presiune¹¹⁴.

Soldații nu reprezentau o cheltuială numai prin soldă, alimente și nutreț pentru cai, ci și prin distrugerile și diferitele neajunsuri cauzate populației. De exemplu, la amintita dietă de la Turda din ianuarie 1568, s-a decis numirea unor persoane care să cerceteze stricăciunile provocate de soldați, iar făptașii să plătească despăgubiri¹¹⁵.

În afară de conflictele militare directe exista o necesitate permanentă de bani pentru întreținerea cetăților de margine, primele puncte de rezistență în cazul unui atac extern. În anul 1566, în adunarea stărilor de la Sibiu (30 noiembrie – 13 decembrie), regele ales a luat asupra sa povara construcției cetății Gherla și o pătrime din cheltuielile construcțiilor de la Sebeș; pentru aceasta din urmă s-a votat o taxă de 25 denari pe poartă, sașii și secuii plătind câte o sumă echivalentă¹¹⁶. S-au început lucrări și la cetatea Oradea, în adunarea ținută la Mediaș în perioada 1-6 ianuarie 1570 fiind votată, pe lângă darea obișnuită de 99 denari pe poartă, și o taxă adiacentă de 20 denari, bani ce urmau să fie direcționați spre construcția cetății amintite. Bineînțeles, sașii și secuii contribuiau cu o sumă echivalentă, în schimb locuitorii comitatelor din Partium plăteau 1 florin și participau la lucrări cu căruțe și unelte¹¹⁷. Importanța acestor lucrări de fortificare este arătată și de faptul că la Turda (21-26 mai 1570) s-au votat și pentru a doua jumătate a anului 15 denari de poartă pentru Oradea, cu toate că țara se confrunța cu foamete și scumpete¹¹⁸.

Bani pentru cadouri, solicitări deosebite și solii la Poartă. Pe lângă tributul de 10.000 florini datorat Porții Otomane, asupra finanțelor Transilvaniei apăseau și alte cheltuieli. Fie că era dus tributul la Istanbul, fie că

---

¹¹² MCRT, II, p. 25-26; doc. nr. VI, p. 86.

¹¹³ MCRT, II, p. 28.

¹¹⁴ Florin Nicolae Ardelean, *Organizarea militară ...*, p. 182; Szabó B. János, *op. cit.*, p. 235-236.

¹¹⁵ MCRT, II, p. 266; doc. nr. XVII, p. 340.

¹¹⁶ MCRT, II, p. 260; doc. nr. XIII, art. 18, p. 327.

¹¹⁷ MCRT, II, p. 275; doc. nr. XXII, p. 367.

¹¹⁸ MCRT, II, p. 278; doc. nr. XXXIII, art. 2, p. 371.

era trimisă o solie la sultan ori la marele vizir, era nevoie de cadouri către unii membri ai familiei sultanului și către marii dregători. Deja în anul următor revenirii în Transilvania a Isabellei și al lui Ioan Sigismund, pe 6 februarie 1557, se vota la Alba Iulia o dare de 50 denari pe poartă – în monede de aur, dacă era posibil, un galben fiind calculat la 1,5 florini – pentru susținerea financiară a soliei ce urma să fie trimisă în capitala otomană; sașii și secuii contribuiau cu câte 5.000 de florini¹¹⁹.

Existau momente, din fericire rare, când Poarta se adresa Transilvaniei cu cereri deosebite. Așa s-a întâmplat în toamna lui 1558, când ardelenii au fost nevoiți să ajute Poarta cu grâu, în acest sens fiind votată la Alba Iulia (29 septembrie - 4 octombrie) obligativitatea de a da câte o măsură de grâu și una de ovăz, secuii fiind obligați la fel, în timp ce sașii dădeau în total 12.000 câble de grâu¹²⁰. O astfel de obligație, de a ajuta armatele turcilor, a apărut din nou în 1566, în contextul campaniei lui Soliman Magnificul în Ungaria. În adunarea de la Turda (28 mai - 3 iunie) domnitorul cerea stărilor să aprobe pentru tabăra sultanului 200 măji (20.000 kg) de unt, astfel câte două gospodării trebuiau să dea 1 quartal (în general = 0,42 l); de asemenea, fiecare poartă trebuia să dea ca ajutor câte un sfert de modium/quartal (véka = 25-30 l) de făină¹²¹. Ioan Sigismund chiar îl vizitează în două rânduri – pe 29 iunie și 1 iulie – pe sultan în tabăra sa de la Zemun¹²².

După cum se poate observa din cele prezentate mai sus stările adunate în dietă și în colaborare cu conducerea țării (regina, regele ales, loțiitorul) s-au străduit să ia măsurile economice și financiare cele mai indicate și reclamate de diferite momente mai mult sau mai puțin grele și/sau tensionate, pentru a asigura supraviețuirea și funcționarea tânărului stat „născut” după 1541. Poate nu s-au găsit mereu cele mai bune soluții, însă existența Transilvaniei și a *Partium*-ului ca țară de sine stătătoare, chiar dacă vasală a Imperiului Otoman, dovedește faptul că în cele din urmă scopul a fost atins. După 1571, în timpul lui Ștefan Báthory (1571-1575) și apoi a voievodatului lui Cristofor Báthory (1575-1581) – când Ștefan Báthory era rege al Poloniei și principe al

---

¹¹⁹ MCRT, II, p. 15; doc. nr. IV, p. 72-73.

¹²⁰ MCRT, II, p. 43 și nota nr. 3, p. 43-44; doc. nr. X, p. 102-104.

¹²¹ MCRT, II, p. 253-254; doc. nr. XI, p. 309-316, aici art. 1, p. 309-310.

¹²² Vizita și discuțiile cu sultanul au fost descrise de un contemporan. Bánffy Gergely, *Masodik János Magyarország választott királyának második Szulejman török császárhoz menetele rendje és módja*, în vol. *Erdélyország Történetei Tára*, Első kötet (1540-1600). Kiadják Gróf Kemény József és Nagy Ajtai Kovács István, Kolozsvártt, 1837, p. 21-49; Oborni Teréz, *Erdélyi országgyűlések ...*, p. 138-139.

Transilvaniei (1575-1586) – a urmat o perioadă de stabilizare și redresare economică, astfel încât la preluarea efectivă a conducerii principatului de către Sigismund Báthory (decembrie 1589) în vistieria țării se aflau 42.000 de galbeni, 2.000 de taleri și 13.000 de florini¹²³.

---

¹²³ *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae. Erdélyi országgyűlési emlékek*, vol. III (1576-1596), ed. Szilágyi Sándor, Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó, 1877, p. 99.